

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDEKİ GÜVENLİK ENDİŞESİ
TEMELLİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI BAĞLAMINDA CELAL BAYAR'IN
BELGRAD ve SOFYA ZİYARETLERİ (9-13 Mayıs 1938)**

Öğr. Gör. Dr. Kadri UNAT*

ÖZ

1930'lu yıllar, Türkiye'nin Lozan'dan arta kalan sorunları büyük oranda çözdüğü ve aktif bir dış politika izlediği yıllar olarak öne çıkmaktadır. Türkiye, yayılmacı ve saldırgan bir politika takip eden Almanya ile İtalya'nın ciddi tehlikeler oluşturmaya başladığı bu süreçte Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile Balkan Antantı'nı imzalayarak batı sınırında bir güvenlik şeridi oluşturmuştur. Fakat aşırı silahlanmanın, militerleşmenin ve bir hayli hareketli dış politik gelişmelerin yaşandığı bu yıllarda Balkan Antantı'nı ayakta tutmak ve sürdürülebilir kılmak kolay olmamıştır. Buna bağlı olarak antantın imzalanmasını takip eden yıllarda Türkiye ile Balkan devletleri arasında sürekli görüşmeler yapılmaya ve karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmeye devam edilmiştir. 1937 yılına gelindiğinde, Yugoslavya'nın antanttan uzaklaşmaya başlaması ve Bulgaristan'ın revizyonist devletlere iyiden iyiye yaklaşması karşılıklı ziyaretleri yoğunlaştırmıştır. Başbakan Celal Bayar da bu gelişmelerin etkisiyle ilk yurt dışı gezisini Atina, Belgrad ve Sofya'yı kapsayan bir Balkan turnesi olarak yapmıştır. Turnenin ikinci ayağını oluşturan Belgrad ve Sofya ziyaretlerine odaklanan bu çalışmada, ziyaretlerin arka planında yaşanan gelişmeler ve detaylar incelenmektedir. Böylelikle II. Dünya Savaşı'nın her an başlama ihtimalinin bulunduğu ortamda Türkiye'nin hem Balkan Antantı'nı koruma ve sürdürülebilir kılma çerçevesindeki çabaları hem de antant üyesi olmayan Bulgaristan'ı tehlike olmaktan çıkarmayı hedefleyen bu ziyaretler ele alınmıştır. Celal Bayar'ın turnesini müteakip Balkan Antantı üyesi devletlerle Bulgaristan arasında Selanik Antlaşması'nın imzalanmış olması da, bu seyahatin amacına hizmet ettiği sonucuna ulaşılmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi, Belgrad, Balkan Antantı, Celal Bayar, Bulgaristan, Selanik Antlaşması, Sofya, Yugoslavya, Dış Politika.

**CELAL BAYAR'S VISITS TO BELGRADE AND SOFIA IN THE CONTEXT OF
TURKEY'S FOREIGN POLICY BASED ON SECURITY CONCERNS BEFORE THE
SECOND WORLD WAR (MAY 9-13, 1938)**

ABSTRACT

The 1930s stand out as the years that Turkey largely solved the problems left over from Lausanne Treaty and followed an active foreign policy. In this process, when Germany and Italy, following an expansionist and aggressive policy, started to pose serious dangers, Turkey signed the Balkan Entente with Greece, Yugoslavia and Romania and created a security strip on its western border. However, it was not easy to keep the Balkan Entente afloat and make it sustainable in these years when excessive armament, militarization and highly active foreign policy developments were experienced. Accordingly, in the years following the signing of the entente, continuous negotiations and mutual visits continued between Turkey and the Balkan states. By 1937, the fact that Yugoslavia started to move away from the Balkan Entente and Bulgaria got closer to the revisionist states intensified mutual visits. Prime Minister Celal Bayar, under the influence of these developments, made his first trip abroad as a Balkan tour that included Athens, Belgrade and Sofia. In this study, which focuses on the visits to Belgrade and

* Ankara Üniversitesi/Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, unat@ankara.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-0200-8463

Sofia, which constitute the second leg of the tour, the developments and details in the background of the visits are examined. Thus, in an environment where there is a possibility of the Second World War to start at any moment, Turkey's efforts to protect and sustain the Balkan Entente as well as these visits, which aim to remove Bulgaria from being a danger, are discussed. The signing of the Thessaloniki Treaty between the Balkan Entente states and Bulgaria following Celal Bayar's tour led to the conclusion that this trip achieved its purpose.

Keywords: Atatürk Period, Belgrade, Bulgaria, Celal Bayar, Foreign Affairs, Sofia, Treaty of Thessaloniki, Yugoslavia.

Giriş

Yirminci yüzyıl çeşitli siyasal, ideolojik ve teknik gelişmelerin etkisiyle uluslararası ilişkiler açısından olabildiğince karmaşıklaşmıştır. Ülkelerin coğrafi konumlarından, uluslararası gelişmelerden ve teknolojik ilerlemelerden kaynaklanan güvenlik endişeleri ile gelişmiş devletler için yayılma, az gelişmiş veya gelişmekte olan devletler için de kalkınma yönünde beliren ekonomik gelişme arzuları, bu karmaşıklığın başlıca etkenleri olarak değerlendirilmektedir (Ülman 1968: 241-242).

Söz konusu ortamda kurulan Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak uluslararası alanda tanınması, Lozan Barış Antlaşması ile gerçekleşmiştir (Soysal Cilt: I 2000: 75). Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın artçı olumsuz etkileri, Lozan'dan arta kalan sorunlar ve coğrafi konum gibi etkenler, Türkiye'nin dış politikada çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur (Armaoğlu 2007: 321). Bu etkenler ışığında Atatürk Dönemi Türk dış politikasını dönemsel koşullara bağlı olarak iki ana bölümde incelemek mümkündür. 1923-1932 yılları arasını kapsayan birinci dönemde, ağırlıklı olarak Lozan'dan arta kalan sorunların çözümü ile uğraşmış ve bu sorunlar Türkiye ile Batılı devletler arasındaki ilişkilerin gergin bir ortamda seyretmesine yol açmıştır (Gönlübol ve Kürkçüoğlu 2000: 10).

Türkiye bu yıllarda, Osmanlı Devleti gibi büyük devletlerin dış politika emellerine de hedef olmuştur. Zira Türkiye bu dönemde İngiltere ile Irak ve Kıbrıs, Fransa ile Suriye, İtalya ile de Oniki Ada ve Meis vasıtasıyla sınır komşusu idi. Doğal olarak da Türkiye'nin stratejik önemi, Lozan'dan sonra iyice artmış durumdaydı (Gönlübol ve Sar 1997: 59). Bu durumun bir sonucu olarak beliren güvenlik endişesi, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma bağlamında, Türkiye'nin dış politikasına yön veren önemli etkenlerden birini oluşturmuştur (Ülman 1968: 244).

1932-1938 yılları arasını kapsayan ikinci dönemde ise hem Lozan'dan arta kalan sorunların büyük ölçüde çözülmüş olmasına, hem de dünyanın ikinci büyük savaşa sürüklendiği uluslararası gelişmelere bağlı olarak Türk dış politikası önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Türkiye bu süreçte bir yandan Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş (Armaoğlu 2007: 335-337), bir yandan Alman ve İtalyan tehditlerine karşı komşularıyla bir araya gelerek uluslararası bağıntılar içinde yer almış ve sınırlarını garanti altına almaya çalışmış, bir yandan da İngiltere ile ilişkilerini olumlu yönde geliştirmiştir. Zira Türkiye, "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesi çerçevesinde başta komşuları olmak üzere tüm ülkelerle barış temelli ilişkiler geliştirmeye çalışmış ve söz konusu barış politikası, güvenlik kavramıyla birlikte yürütülmüştür. Dolayısıyla "Yurtta Barış, Dünyada Barış" anlayışı, soyut bir barış taraftarlığının ötesinde, barışa yönelik tehditlere karşı ortak örgütlenmeyi de öngörmüştür. Dönemin Dışişleri Bakanı Tefik Rüşdü Aras,

konuyla ilgili gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır: “Atatürk’ün cihanda sulh, yurttta sulh prensibi manası bilinmeden kullanılıyor. Aslında bu prensip sosyalist görüşü ifade eder. Cihanda sulh, barışın ortak savunulmasını, kolektif barışı temsil eder (Aras 2003: 9).”

1- Türkiye-Balkan Devletleri İlişkileri ve Balkan Antantı

Tarihin her döneminde stratejik bir coğrafi alan olarak öne çıkan Balkan yarımadası, konumu itibarıyla Avrupa’nın yanı sıra, başta Türkiye olmak üzere Akdeniz ve Orta Doğu’nun güvenliğinde önemli bir rol oynamıştır. Balkan coğrafyası, bu stratejik önemi ve sahip olduğu karmaşık demografik yapısından dolayı yirminci yüzyılın başlarından itibaren büyük güçlerin rekabetine sahne olmuş ve Türk dış politikasında önemli bir yer tutmuştur (Sander 2018: 16).

Türkiye’nin Balkan devletleriyle ilişkileri, kaba bir tasnifle 1923-1930 ve 1930-1938 arası olmak üzere iki dönemde değerlendirilebilir (Bilgin 2004: 802). Türkiye, 1923-1930 arası dönemde Balkan devletleriyle Lozan Barış Antlaşması ile belirlenmiş olan statükonun korunması çerçevesinde bir diplomasi geliştirmiştir. Bu bağlamda uzun bir süreden beri kesintiye uğramış olan ilişkiler yeniden yapılandırmaya çalışılmış ve taraflar arasında birtakım dostluk antlaşmaları imzalanmıştır. Türkiye’nin Arnavutluk ile 15 Aralık 1923’te, Bulgaristan ile 18 Ekim 1925’te ve Yugoslavya ile 28 Ekim 1925’te imzalanan dostluk antlaşmaları bu kapsamda değerlendirilebilir (Soysal Cilt: I 2000: 254-256).

Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen Yunanistan, Türkiye’nin Balkanlara açılmasına engel olmuştur (Sander 2018: 22). Çünkü söz konusu yıllarda Türkiye ile Yunanistan, nüfus mübadelesi ile Patrikhane konularında karşı karşıya gelmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerde gerilimli bir dönem yaşanmıştır (Demirözü 2007: 57-72). Bununla birlikte Elefterios Venizelos’un 1928’de iktidara gelmesiyle, Türkiye ve Balkan coğrafyası Yunan dış politikasında daha fazla yer tutmaya başlamış (Akşin 1991: 251), Atatürk’ün yapıcı yaklaşımı süreci olumlu anlamda beslemiş ve böylelikle Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir dönem açılmıştır. Bu süreçte yakınlaşma sürecine giren taraflar iyi komşuluk ilişkilerine önem vermiştir (Ertan 2015: 1232). Venizelos’un ve Atatürk’ün yanı sıra Türk-Yunan ilişkilerinin olumlu yönde seyretmesini sağlayacak bir diğer önemli adımı, Yunanistan Cumhurbaşkanı Papanastasiou atmış ve 1929’da Atina’da toplanan 27. Dünya Barış Kongresi’nde bir Balkan Birliği kurulması gerektiğini ifade ederek, bu organizasyonda Türkiye’nin de yer alması gerektiğini savunmuştur (Ertan 2015: 1267). Bu çağrı, Türk-Yunan ilişkilerinde dostluğa dayalı yeni bir dönemin başladığının en önemli emaresi olarak öne çıkmaktadır. Nitekim Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesi sorunu, 10 Haziran 1930 tarihli sözleşme ile çözüme kavuşturulmuş (Soysal Cilt: I 2000: 399) ve taraflar arasındaki ilişkileri geliştirmenin önündeki engeller ortadan kalkmıştır (Erdal 2018). Diğer taraftan söz konusu diplomasi trafiğinin etkisiyle 1930’a gelindiğinde Türkiye ile Balkan devletleri arasındaki ilişkilerde önemli bir mesafe kat edilmiş ve iş birliği için uygun atmosfer oluşmuştur (Gönlübol ve Sar 1996: 99).

Türkiye’nin 1930-1938 yılları arasında izlediği Balkan politikası ise Almanya, İtalya ve müttefiklerinin Balkanlarda olası sınır değişikliği operasyonlarına karşı bölgesel barışı sağlamaya ve batı sınırında güvenlik koridoru oluşturmaya dayanmıştır

(Erdal 2011: 108). Çünkü bölgesel barış, Türkiye'nin güvenliği açısından birinci derecede öneme sahipti ve bu barışta Türkiye için en öncelikli bölge de Balkan coğrafyasıydı (Öksüz Cilt: 16 2002: 1135). Bu planda Yunanistan önemli bir yer tutmuş ve iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan sorunlar ya çözülmüş ya da dondurulmuştur. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nın sonu itibarıyla belirlenen statüko ile ilgili rahatsızlıklarını dile getiren İtalya ve Bulgaristan, sınırların yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur (Erdal 2011: 108).

Bu bağlamda 10 Haziran 1930 tarihli sözleşmeyi takip eden süreçte gerçekleşen diplomatik ziyaretler, Balkan konferansları ve imzalanan yeni dostluk antlaşmaları dikkat çekmektedir. Venizelos'un Türkiye'yi ziyareti sırasında Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ekim 1930 tarihli "Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması"nın imzalanması (Soysal 2000: 401-404) ve Başbakan İsmet İnönü'nün 1931 yılında gerçekleştirdiği Atina ziyareti dikkate değerdir (Ertan ve Tağmat 2011: 268). Zira Atina ziyareti, özelde Türkiye-Yunanistan, genelde ise Türkiye-Balkan devletleri ilişkilerinin gelişimine ivme kazandırmıştır. Önemli gelişmelerden biri de Balkan konferansları serisinin 1930 itibarıyla başlamış olmasıdır. Birinci Balkan Konferansı Ekim 1930'da Atina'da toplanmış ve Yunanistan'ın ev sahipliği yaptığı konferansa Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye ve Yugoslavya temsilci göndermiştir (Soysal 2000: 337-338). Önemli kararların alındığı konferansa göre, Balkan devletleri her yıl dışişleri bakanları düzeyinde toplanacak ve bir Balkan Paketi oluşturulacaktı. Bu çerçevede birincisini takiben sırasıyla İstanbul, Bükreş ve Selânik'te diğer konferanslar toplanmıştır (Gönlübol ve Sar 1996: 99).

Ancak bilindiği üzere I. Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan ile imzalanan Neuilly Antlaşması'na göre diğer Balkan devletlerinde bir kısım Bulgar azınlıklar kalmıştı. Bu azınlıkların haklarının korunması sorunu, Bulgar hükümetlerinin Balkan konferansları sırasında üzerinde önemle durdukları bir konu olmuş ve Bulgaristan'ın Balkan işbirliğine katılmasını geniş ölçüde engellemiştir. Bulgaristan'ın Balkan birliğine katılmasını engelleyecek birincil neden bu iken, bir diğeri de Ege Denizi'ne açılan kapı sorunu idi (Sander 2018: 23). Bunların yanı sıra Bulgar Kral Boris, İtalya Kralının kızı ile evlenmiş, buna bağlı olarak da Bulgaristan, revizyonist İtalya'ya iyiden iyiye yaklaşmış, hatta Üçüncü Balkan Konferansı görüşmelerini terk etmiştir (Kaştan 2008: 672). Tüm bu gelişmelere bağlı olarak Bulgaristan'ın Balkan coğrafyasındaki statükoyu güvence altına alacak herhangi bir organizasyona katılmayacağı netlik kazanmaya başlamıştır (Gürel 2018: 74).

Yugoslavya ve Romanya ise Balkan işbirliğinden ziyade Fransa ile kurdukları Küçük Antant'a güvenmiş ve bölgesel iş birliğini ikinci plana atmaya başlamıştır (Gürel 2018: 72). Söz konusu gelişmelerin etkisiyle Dördüncü Balkan Konferansı'nda bir araya gelen dışişleri bakanları, gayri resmi olarak bir araya geldikleri bu konferansların Balkan devletleri arasında bir birlik kurulması için yeterli olmayacağını tespit etmiştir (Hatipoğlu 1997: 165-166).

Bu arada Avrupa'daki siyasi gelişmeler ve revizyonist devletlerin faaliyetlerine bağlı olarak Balkan devletleri arasındaki ilişkileri daha da geliştirmek için karşılıklı üst düzey ziyaretler yapılmıştır (Ünal 1989: 1993-1995; Kaştan 2008: 678). Söz konusu temaslar neticesinde Türkiye; Yunanistan ile 14 Eylül 1933'te, Bulgaristan ile 20 Eylül

1933'te, Romanya ile 17 Ekim 1933'te ve Yugoslavya ile 27 Kasım 1933'te yeni dostluk antlaşmaları imzalamıştır (Soysal Cilt: I 2000: 443-455). Böylelikle Türkiye ile Balkan devletleri arasındaki dostluk antlaşmaları zinciri tamamlanmış (Gönlübol ve Sar 1996: 101; Ünal 1989: 1995) ve Balkan Antantı için gerekli ortam hazırlanmıştır.

Söz konusu diplomasi trafiğinin Batı Avrupa tarafından da dikkatle takip edildiği bu ortamda (Erdal 2010: 153-162) Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya dışişleri bakanlarının Belgrad'ta bir araya gelerek oluşturdukları taslak, Balkan Antantı ismiyle 9 Şubat 1934'te Atina'da imzalanmıştır (Armaoğlu 2007: 339). Antant, üç maddeden oluşmaktadır:

“Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya kendilerinin tüm Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak güvence altına alırlar.

Yüksek taraflar, bu anlaşmada gösterilmiş çıkarlarını bozabilecek olasılıklar karşısında alınacak önlemler konusunda aralarında görüşmeler yapmayı (se concerter) yükümlenirler. Onlar bu misakı imzalamamış olan herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı birbirine önceden haber vermeden hiçbir siyasi harekette bulunmamayı ve öteki bağıtlı tarafların izni olmaksızın herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı siyasal hiçbir yüküm üstlenmemeyi yükümlenirler.

Bu anlaşma tüm bağıtlı devletlerce imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecek ve olanaklı en kısa zamanda onaylanacaktır. Anlaşma, katılma isteği bağıtlı taraflarca olumlu biçimde incelenmek üzere her Balkan ülkesine açık bulunacak ve bu katılma, imzacı öbür devletlerin onaylarını bildirmeleri üzerine geçerli olacaktır (Ulus 5.4.1938).”

Böylelikle katılımcı devletler sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak güvence altına alarak birbirlerine danışmadan herhangi bir Balkan devletiyle birlikte hareket etmemeyi ve herhangi bir antlaşma imzalamamayı taahhüt etmiştir. Ancak Türkiye'nin, olası bir Sovyetler Birliği-Romanya savaşında Romanya'ya yardım etmeyeceğini Sovyetlere bildirmesi, Yunanistan'ın da antantın kendisini İtalya ile bir çatışmaya sürüklememesi konusunda rezerv koyması (Soysal 2000: 462-463), Balkan Antantı'nın zayıf doğmasına neden olmuş ve katılımcılar arasında arzu edilen işbirliğinin gerçekleşmesi noktasında yetersiz kalmıştır (Ünal 1989: 1996).

2- Balkan Antantı'nı Takip Eden Süreçte Yaşanan Gelişmeler

Atatürk, 1 Kasım 1934 tarihli TBMM açış konuşmasında Balkan Antantı ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Balkan Antlaşması, Balkan devletlerinin birbirlerinin varlıklarına özel saygı beslemesini göz önünde tutan mutlu bir belgedir. Bunun, sınırların korunmasında gerçek bir değeri olduğu besbellidir (TBMMZC Devre: IV Cilt: 25 1.11.1934: 4).” Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Atatürk, Balkan Antantı'nı hem Balkan coğrafyasında kalıcı bir barış kurulabilmesi hem de Türkiye'nin güvenliği açısından bir hayli önemsemekteydi.

Ancak İtalya'nın 1935'te Habeşistan'ı işgal etmesini takiben Almanya ile İtalya arasında Berlin-Roma mihverinin kurulması, Almanya ile Japonya arasında Antikomintern Pakt imzalanması ve bu pakta kısa bir süre sonra İtalya'nın da katılması

(Armaoğlu 2007: 259-262), dünya genelinde ciddi endişelere yol açarken, Türkiye ve Balkan coğrafyası için de öngörülemeyen bir süreci başlatmıştır (Köni 1988: 43-44). Bu süreçte Almanya, Balkanları ve Ortadoğu'yu ekonomik anlamda tahakkümü altına almaya çalışırken, İtalya da Balkan devletlerini birbirinden uzaklaştırma faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır (Gönlübol ve Sar 1996: 104). Statükocu İngiltere ve Fransa'nın revizyonist Almanya ve İtalya'ya karşı ciddi önlemler almaması da Balkan coğrafyasında çözülmeye neden olmuştur (Ünal 1989: 1996-1997).

Bu süreçte Türkiye için en önemli tehlikelerden biri, Balkan coğrafyasına ve Doğu Akdeniz'e dair tehlike arz eden ve On İki Ada üzerinden Türkiye'nin komşusu konumundaki İtalya idi. Bu nedenle Türkiye, İtalya'nın yayılma politikasına karşı Balkan coğrafyasında istikrarın gerekliliğine inanmaktaydı (Uçarol 1995: 579). Diğer bir deyişle Türkiye, Balkan Antantı'nı, hem Balkan coğrafyasındaki barışın korunması ve sürdürülebilmesi hem de toprak bütünlüğünü koruyabilme konularında önemli bir unsur olarak değerlendirmekteydi (Ünal 1989: 1997). Nitekim Balkan Antantı üyesi Yugoslavya'nın İtalya ile yakınlaşması ve Bulgaristan ile Ocak 1937'de bir dostluk antlaşması imzalaması (Soysal 2000: 596) ile bir diğer antant üyesi Romanya'daki Alman eğiliminin hissedilir boyutlara ulaşması, Türkiye'yi tedirgin etmiştir (Armaoğlu 2007: 352).

Bunun üzerine Balkan Antantı'nı korumak ve sürdürülebilir kılmak amacıyla Türkiye ile Balkan devletleri arasında yeni bir diplomasi trafiği başlamıştır. Bu çerçevede Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras 1937 yılı içerisinde Atina'yı, Bükreş'i ve Belgrad'ı ziyaret ederek (Armaoğlu 2007: 352-353) Akdeniz'in ve Balkan coğrafyasının güvenliği konusunda önemli temaslarda bulunmuştur (Eyicil 2004: 350, 352). Söz konusu gelişmelerin ardından Yunanistan Başbakanı İoannis Metaksas, Türkiye'yi ziyaret etmiş ve taraflar arasındaki iyi ilişkilerin daha da geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Atatürk de Türkiye ile Yunanistan arasında 1933'te imzalanmış olan antlaşmanın güçlendirilerek yenilenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Hatipoğlu 1997: 199-202). Bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin bir taraftan Balkan Antantı'nı ayakta tutmak için girişimlerde bulunduğu, diğer taraftan da Balkan devletleriyle ikili ilişkilerini yeniden yapılandırmaya ve güçlendirmeye çalıştığı dikkat çekmektedir (Yellice 2018: 537-578).

Bu arada İsmet İnönü, dış politikada önemli gelişmelerin yaşandığı söz konusu ortamda başbakanlıktan istifa etmiş ve yerine Celal Bayar hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir (Cumhuriyet, 26.10.1937). Bu değişiklik, Türk dış politikasına yansıtacak mıydı? Kuşkusuz bu durum birtakım soru işaretlerinin doğmasına neden olmuştur. Bayar, bu konuya Hükümet Programı'ndaki şu ifadelerle açıklık getirmiştir:

“Arkadaşlar; Cumhuriyetin hiç değişmeyen dış politikası meçhulünüz değildir. Atatürkün Yüksek irade ve irşadlarında temelini bulmuş yürüyeceği yolu çizmiş olan bu siyaset aynı sulh, dostluk ve teyakkuz yolunda devam edecektir. Mevcud karşılıklı dostluklarımıza ve taahhütlerimize her zamanki gibi ihtimam ve riayet dostluk dairemizin bu ahenk içinde inkişafına dikkat, başlıca vazifemiz olacaktı... Milletler Cemiyetine bağlılık harici siyasetimizin aynı zamanda mesnedlerinden ve tabii icablarından birini teşkil eder. Bu büyük

müessesenin kendinden beklenen gayeleri temin edebilmesi, zamana intibak etmesi, geçirilen tecrübelerin lazım gelen pratik neticeleri çıkarması ile mümkün olabilir. Hükümetimiz bu yolda elinden geldiği kadar teshil etmeğe çalışacaktır (TBMMZC Devre V Cilt 20 8.11.1937: 33-34).”

Bayar'ın Hükümet Programı'nda Milletler Cemiyeti vurgusu yapması ve barışçı dış politikanın sürdürüleceğini belirtmesi, hükümet değişikliğinin Türk dış politikasında herhangi bir dönüşüme neden olmayacağını ortaya koymaktadır. Bu gelişmenin basındaki yansımalarına bakıldığında da, hükümet değişikliğinin Atatürk'ün belirlemiş olduğu dış politikada herhangi bir değişikliğe neden olmayacağı yönündeki yorumları görmek mümkündür (Ulus, 27.10.1937).

Bunun ilk somut tezahürü, Yunanistan Başbakanı Metaksas'ın Balkan Konseyi toplantısı dolayısıyla İstanbul'a gelişi esnasında yaşanmış ve iki ülke arasında yeni bir antlaşma parafe edilmiştir. Bu antlaşma; “30 Ekim 1930 tarihli Türk-Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması ile 14 Eylül 1933 tarihli Türk-Yunan Samimi Antlaşması'na Munzam Muahedename” idi. Tefvik Rüştü Aras ile İoannis Metaksas tarafından 28 Şubat 1938'de parafe edilen metin, isminden de anlaşılacağı üzere, iki ülkenin daha önce imzalamış olduğu iki önemli uzlaşma ve dostluk metnini de kapsamaktaydı (Cumhuriyet, 01.03.1938). Atatürk, 1 Kasım 1937 tarihli TBMM açış konuşmasında parafe edilen antlaşmayla ilgili memnuniyetini şu şekilde dile getirecekti: “Balkan siyasetimiz en mesut iş birliği yaratmakta devam ederek kendine çizilmiş olan barış yolunda her gün daha verimli neticelerle ilerlemektedir (TBMMZC Devre V Cilt 20: 1.11.1937: 8).” Resmi açıklamaya göre, İstanbul'da parafe edilen antlaşma, kısa bir süre içerisinde Atina'da iki ülke arasında imzalanacaktı (Ulus, 02.03.1938).

Mart 1938'e gelindiğinde, İstanbul'da parafe edilen antlaşmanın imza törenini, dolayısıyla da Celal Bayar'ın Balkan coğrafyasına gerçekleştireceği ziyareti hızlandıran gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda Almanya'nın 11 Mart 1938'de Avusturya'yı ilhak ederek Balkan devletleriyle doğrudan komşu olması önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu gelişme öncelikli olarak Sovyet Rusya-Fransa ikilisini harekete geçirmiş ve iki devlet hem Balkan ülkeleri arasındaki dayanışmanın güçlendirilmesine çalışmış, hem de Bulgaristan'ın Almanya ile yeni bir ittifakta yer almaması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Sander 2015: 56-58).

Celal Bayar da söz konusu gelişmelere, diğer bir ifadeyle güvenlik endişelerinin had safhaya ulaşmasına bağlı olarak ilk yurt dışı seyahatini Balkan coğrafyasına gerçekleştirmiştir. Planlamaya göre Balkan turnesi sırasıyla Atina, Belgrad ve Bükreş'i kapsayacak, İlkbahar'da Atina ve Belgrad, Sonbaharda ise Bükreş ziyareti edilecekti. Böylelikle her an başlama ihtimali bulunan ikinci büyük savaşın yıkıcı etkilerine karşı Balkan Antantı devletleri ile yeni bir diplomasi trafiği başlatılmış olacaktı.

Balkan turunun ilk ayağını, 27-30 Nisan tarihleri arasındaki Yunanistan ziyareti oluşturmuş ve bu ziyaret sırasında Türk-Elen Munzam Paktı imzalanmıştır. Türk-Yunan ilişkilerine yeni bir boyut kazandıran bu gelişme, diğer Balkan devletleri ile Batı kamuoyunda geniş yankı uyandırmış ve olumlu karşılanmıştır (Unat 2021: 495-500).

3- Celal Bayar'ın Belgrad ve Sofya Ziyaretleri (9-13 Mayıs 1938)

30 Nisan'da Atina'dan İstanbul'a, buradan da Ankara'ya geçen Bayar ve Aras Atatürk ile gerçekleştirdikleri görüşmenin yanı sıra, TBMM Genel Kurulu'na da Atina ziyaretine dair gözlemlerini aktarmış ve zaman kaybetmeden Belgrad seyahati hazırlıklarını tamamlayarak 6 Mayıs'ta Ankara'dan İstanbul'a gitmiştir (Cumhuriyet, 6.5.1938).

Akşam gazetesinin Belgrad'a özel olarak gönderdiği muhabirin aktardığına göre Belgrad programı şu şekilde hazırlanmıştır: Celal Bayar ve Türk heyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından görevlendirilenler tarafından Bulgar-Yugoslav sınırında karşılandıktan sonra Belgrad'a doğru özel bir trenle devam edilecek. Belgrad istasyonunda da Yugoslavya Başbakanı Milan Stoyadinovic ile bakanların yanı sıra Balkan Antantı üyesi devletlerin temsilcileri, Bayar'ı ve Türk heyetini karşılayacak. Ayrıca;

Birinci Gün: Saray'a gidilmek suretiyle Mareşallik Dairesi'nde bulunan ziyaretçi defteri imzalanacak, Prens Pol'ün ev sahipliğinde organize edilecek öğle yemeğine katılım sağlanacak ve Başbakan Stoyadinovic'in ev sahipliğinde verilecek olan resmi ziyafete iştirak edilecek.

İkinci Gün: Öğleden önce Kral Aleksandre'in mezarı ziyaret edilecek ve Meçhul Asker Anıtı'na çelenk bırakılacak. Akşam yemeği için de Türkiye Elçiliğinde organize edilecek organizasyonda yer alınacak.

Üçüncü Gün: Türkiye Elçiliğinde öğle yemeği yenildikten sonra, Başbakan Stoyadinovic tarafından verilecek olan akşam yemeğine iştirak edilecek ve Türkiye'ye dönmek üzere saat 22:00'da yola çıkılacak (Akşam, 8.5.1938).

İstanbul'da birtakım temaslarda bulunan Bayar'ı ve Türk heyetini Belgrad'a götürecek olan Simplon (Doğu) Ekspresi, 8 Mayıs akşamı saat 22:00'da Sirkeci Garı'ndan hareket etmiştir. Başbakan'a, eşi Reşide Hanım, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Yugoslavya'nın Türkiye Elçisi Acemovic, Dışişleri Bakanlığında Cevad Açıkalin ve Refik Amir Kocamaz ile Başbakanlıktan Baki Sedes eşlik etmiştir (Ulus, 8.5.1938). Celal Bayar Sirkeci Garı'nda basın mensuplarına verdiği demeçte seyahatin amacını ve mahiyetini özetleyen şu ifadeleri kullanmıştır: "Bu seferki seyahatimiz çok enteresan ve anlaşma yolunda birçok memleketlerin sarf ettikleri faaliyet zamanına tesadüf ediyor. Müttfikimizle dünya ahvalini bir kere daha gözden geçireceğiz. Bu da ziyaretimize ayrıca bir kıymet vermektedir (Cumhuriyet 9.5.1938)."

Gerçekten de Avrupa'da ve Akdeniz'de ciddi gelişmelerin yaşandığı, Hitler'in Roma'da bulunduğu ve Mussolini ile adeta gövde gösterisi yaptığı, kapalı kapılar ardında ne tür sonuçlar doğuracağı bilinmeyen görüşmelerin yapıldığı bir ortamda planlanan seyahat, Balkan coğrafyasındaki barışın korunabilmesine hizmet etmek amacıyla gerçekleştirilmekteydi. Falih Rıfkı Atay'ın da ifade ettiği gibi; "Bu ziyaret, iki millet arasındaki sevgi ve yakınlığın ve Balkan Antantı dayanışmasının yeniden tebarüz etmesine hizmet edecekti (Ulus, 10.5.1938)."

Ekspres, 9 Mayıs günü saat 14:00'da güzergâh üzerinde yer alan Sofya'ya varmıştır. Sofya İstasyonu'nda Bulgaristan Başbakanı Köseivanov, Kral danışmanı

Gruev, Saray Müşaviri General Tsanev ve Türkiye Büyükelçiliği mensupları tarafından karşılanan Celal Bayar ile Köseivanov arasında yarım saatlik bir görüşme gerçekleştirmiştir. Köseivanov, Belgrad dönüşünde Bayar'ı Sofya'ya davet ederek daha detaylı bir görüşme gerçekleştirmek istediğini belirtmiştir (Cumhuriyet 10.5.1938).

Bu beklenmedik davet, hem seyahatin kapsamını genişletmiş olması hem de seyahatin amacı ve mahiyeti bakımından dikkate değerdir. Zira bu davet, Türkiye ile ikili ilişkileri olumlu bir zeminde seyreden ve kısa bir süre önce Yugoslavya ile de bir dostluk antlaşması imzalamış olan, fakat diğer Balkan devletleriyle hala birtakım sınır sorunları bulunan Bulgaristan'ın da Balkan Antantı'nın öngördüğü barışa katkı sağlamasına yönelik bir havanın oluşmasını sağlamıştır. Belgrad dönüşünde Sofya'da Köseivanov ile görüşme konusunda anlaşan Bayar aynı trenle Belgrad'a doğru yola çıkmıştır. Bayar'ı Filibe'de karşılayan Türkiye'nin Sofya Elçisi Şevki Berber, Filibe Konsolosu ve Bulgaristan Emniyet Genel Direktörü, Yugoslavya sınırına kadar heyete eşlik etmiştir (Cumhuriyet 10.5.1938).

Simplon Ekspresi, 16:30 civarında Yugoslavya'nın sınır istasyonu Çarbrod'a varmış ve Bayar'ı Belgrad Elçisi Haydar Aktay ile Morova Valisi Lukoviç'in yanı sıra Yugoslav Dışişleri Bakanlığı mensubu Yakovliyeviç ile Başbakanlık mensubu Fuad Azabegic karşılamıştır. Buradaki kısa moladan sonra Celal Bayar'ın ikinci durağı Niş olmuştur. Bayar burada Niş Genel Valisi tarafından ve kalabalık bir topluluk tarafından karşılanmış, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne dair sloganlar atılmıştır (Cumhuriyet 9.5.1938).

Yolculuk, sınırdan itibaren Yugoslavya tarafından tahsis edilen özel trenle devam etmiş ve heyet 20:30 civarında Belgrad istasyonuna ulaşmıştır. Celal Bayar'ı ve Türk heyetini, Başbakan -aynı zamanda Dışişleri Bakanı- Milan Stoyadinoviç, Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı mensupları, Türk-Yugoslav Dostluk Cemiyeti üyeleri, gazeteciler ve kalabalık bir topluluk karşılamış, iki ülkenin milli marşları okunduktan sonra da Türk heyeti için tahsis edilen Teoharevic'in şatosuna gidilmiştir (Akşam 10.5.1938).

Akşam, 12 Mayıs 1938

Geceyi dinlenerek geçiren Celal Bayar, 9 Mayıs sabahı Tevfik Rüştü Aras ve Belgrad Elçisi Haydar Aktay ile birlikte Kral Sarayı'na giderek Mareşallik Dairesi'nde bulunan özel defteri imzalamıştır. Akabinde de Dışişleri Bakanlığı'na geçerek Yugoslavya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Stoyadinoviç ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Uzun süren bu görüşme esnasında son siyasi gelişmelere bağlı olarak Avrupa'da ortaya çıkan vaziyet ve iki ülkeyi ilgilendiren konular üzerinde durulmuştur.

Akşam, 14 Mayıs 1938

Bayar ve beraberindekiler, bu görüşmeden sonra Vidini Sarayı'na geçmiş ve Prens Pol'ün ev sahipliğindeki öğle yemeğine katılmıştır. Prens'in verdiği ziyafette Kraliçe Mari, Prenses Olga, Celal Bayar'ın eşi Feride Hanım, Stoyadinoviç ile eşi ve diğer üst düzey yöneticiler yer almıştır. Prens Pol bu vesileyle Celal Bayar'a Yugoslavya'nın Beyaz Kartal nişanını takdim etmiştir. Celal Bayar ve heyet öğleden sonra Güzel Sanatlar Müzesi ve hayvanat bahçesi gibi yerleri gezmiştir. Bayar'ın eşi Reşide Hanım ise el işleri sergisini gezdikten sonra Kraliçe Mari ve Prenses Olga'nın çay partisine katılmıştır. 20:30'da da Stoyadinovic'in ev sahipliğinde Zabitan Kulübü'nde organize edilen akşam yemeğinde hazır bulunulmuştur (Akşam 11.5.1938).

Stoyadinovic ve Bayar, yemekten sonra yaptıkları konuşmalarda ikili ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği ve Balkan Antantı'nın önemi üzerinde durmuştur. Yugoslavya Başbakanı'nın nutku şu şekildedir:

“...Belgrad'ı ve Yugoslavya'yı ziyaretiniz, yalnız memleketlerimiz arasında mevcut samimi münasebetlerin bir bürhanı değil, fakat bizi alakadar eden bütün meseleler hakkında faydalı bir fikir teatisine de vesiledir. Bu ziyaret aynı zamanda Balkan Antantı'nın memleketlerimizi dost ve komşu Romanya ve Yunanistan krallıklarına bağlayan bu kıymetli enternasyonal teşekkülün yapıcı ve sulhçu zihniyetinin yeni bir tezahürüdür. Türk-Yugoslav dostluğunun bugün

Balkan Antantı çerçevesi içinde bir anane ve memleketlerimizin tesanüt hislerinde olduğu gibi hükümetlerimizin kararlarında da bir mevki vardır. Milli topraklar dâhilinde vahdetlerini bulmuş olan milletlerimiz, bugün aynı politika, aynı sulh ve aynı geniş ve realist enternasyonal işbirliği zihniyetine sahip bulunmaktadır. Bütün komşularımızla olan dostane münasebetlerimiz, enternasyonal muahedelerden çıkan garantileri takviye etmekte ve Avrupa'nın bu kısmında nizamın idamesini temin eylemektedir.”

Celal Bayar'ın konuşması ise şu şekildedir:

“...Hemen hemen beş sene oluyor ki, hükümetlerimiz memleketlerinin mutlak azimlerine tercüman olarak bugünkü samimi münasebetlerimizin mukaddemesi olan Türk-Yugoslav dostluk devresini resmen teyit eyleyen dostluk muahedesini imza ettiler. Mesud hadiselerle dolu olan bu maziye bir göz atacak olursak memleketlerimizin mukareneti sahasında gidilen yolun ne kadar büyük ve milletlerimizin ateşli aşkı sayesinde başarılan eserin ne kadar güzel olduğunun müşahedesıyla iftihar hisleri duymaktan kendimizi alamayız. Milletler, bizim milletlerimiz gibi böyle bir mukaddes ideale hareket ederlerse barış ve ahenk yolu zannedilebileceğinden daha az çetin olur. Bu hususta en güzel misale malik bulunmuyor muyuz? Milletlerimizin şayanı takdir kurucusu oldukları dostluğun remzini teşkil eden ve içinde Türk-Yugoslav dostluğu tam inkişafını bulan Balkan Antantı, bu yekpare kütle buna misal değil midir? Memleketlerimizin diğer Balkan Antantı müttefiklerimizle, Yunanistan ve Romanya ile teşriki mesai eylemesi ve onları birbirlerine bağladığına şüphe olmayan dostluğa tabi olarak komşularımızla münasebat idame etmek suretiyle takip ettikleri müşterek siyaset, milletlerimize sulhun ve refah duygusunun teminini istihdaf eden aynı ideal sevgiyle de, en mesut ve en objektif neticeleri verecektir. Kendi azası arasında mütemadiyen artan bir tesanüdü temin etmekle beraber onlara diğer devletlerle de en iyi münasebat idame etmek imkânını veren Küçük Antantın bariz vasıflarından biri de işte budur. Böyle berrak bir hava içinde milletlerimiz istikbali ancak emniyetle derpiş edebilir (Cumhuriyet 11.5.1938).”

Konuşmalardan sonra yemek töreni sona ermiş ve Belgrad Milli Tiyatrosu sanatçıları tarafından bir konser verilmiştir. 24:00 civarında sona eren konserle birlikte, Belgrad ziyaretinin birinci gün etkinlikleri de tamamlanmıştır (Ulus 11.5.1938).

Celal Bayar ve Türk Heyeti, Belgrad seyahatinin ikinci gün olan 11 Mayıs sabahı Stoyadinovic ile birlikte Oplenac'ı (Saint George Kilisesi) ziyaret etmiştir. Heyet, Başbakan Stoyadinovic mihmandarlığında kiliseyi, şatoyu ve Kral malikânesini gezdikten sonra Avala'ya geçmiş ve Bayar, burada bulunan Meçhul Asker Anıtı'na çelenk bırakmıştır. Bunu müteakip Avala Dağı Oteli'nde öğle yemeği yenmiş ve Stoyadinovic'in evindeki çay partisine geçilmiştir. Ardından Mebusan Meclisi ziyaret

edilmiş ve Stoyadinovic'in de katılacağı akşam yemeği için Türkiye Elçiliğine geçilmiştir (Son Telgraf 11.5.1938).

Ulus, 18 Mayıs 1938

Bayar, akşam yemeğinden sonra Yugoslavyalılara hitaben bir radyo konuşması da yapmıştır. Bayar'ın yine Balkan toplulukları arasındaki iyi komşuluk ilişkilerini ve Balkan Antantı'nı vurguladığı konuşması şu şekildedir:

“Biz, Yugoslavyaya, dost ve müttefik asil millete Türkiye'nin selamlarını getirmek için geldik. Gördüğümüz hüsnü kabul ve hakiki dostluk tezahürleri milletlerimizi birbirine bağlayan derin hissiyatın bir bürhanıdır. Memleketinizde her adımda müşahede ettiğimiz muhteşem başarılar ve refah manzarası, bizi hayran bıraktı. Bizim gibi Yugoslavya'nın sadık dostları için, başında dostumuz Stoyadinovic gibi güzide bir şahsiyet bulunan ve kendisini tamamıyla memleketinin hizmetine vakfetmiş olan bir hükümetin hâkim idaresi sayesinde Yugoslav milletinin elde ettiği gıptaya değer refah derecesini müşahede etmekten daha büyük bir zevk tasavvur edemiyorum. Milletlerimiz için hakiki sulh ve saadet kaynağını Balkan milletleri arasında kardeşçe işbirliğinde bulacağımıza kaniyiz. Balkan Antantı, bu kanaatimin en yüksek ve müspet ifadesidir. Bu idealin umumileşmesini ve bütün Balkan milletlerinin ideali olmasını bütün kalbimizle temenni ederiz (Akşam 12.5.1938).”

Bayar ve Aras, Belgrad ziyaretinin son günü olan 12 Mayıs sabahı Dışişleri Bakanlığı'na giderek, Başbakan Stoyadinovic ile uzun süren bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin içeriğini yine Türk-Yugoslav ikili görüşmeleri, Balkan Antantı ve Avrupa'daki uluslararası gelişmeler oluşturmuş ve bu gelişmelere karşı iki ülke arasında tam bir mutabakat sağlandığı ifade edilmiştir (Akşam 13.5.1938). Öğle yemeğini Türkiye'nin Belgrad Elçiliğinde yiyen Bayar ve heyet, öğleden sonra bir şehir gezisi gerçekleştirmiştir (Cumhuriyet 13.5.1938). Bu arada Reşide Hanım da

Stoyadinovic'in eşiyle birlikte çocuk bakım yuvalarını ziyaret etmiş ve hayır müesseselerine tevdi edilmek üzere Belgrad Belediyesi'ne 10 bin dinar yardımda bulunmuştur (BCA, 30-10-0-0, 13-76-11).

Belgrad ziyaretinin son etkinliği Başbakan Stoyadinovic'in ev sahipliğinde organize edilen akşam yemeği olmuş ve Başbakan oldukça samimi bir havada geçen yemekten sonra, Bayar'a ve Türk misafirlere istasyona kadar eşlik etmiştir. İstasyonda Yugoslav basın mensuplarına kısa bir demeç veren Celal Bayar, heyetle birlikte hazır bulunan trene binmiş ve 23:00'da yola çıkmıştır (Akşam 13.5.1938).

Celal Bayar, Sofya'ya doğru yola çıkarken Yugoslavya yönetimi tarafından ziyaretle ilgili resmi bir açıklama yayınlamıştır. Açıklamada Türkiye ile Yugoslavya arasında tam bir mutabakatın bulunduğu ifade edilirken yine Balkan Antantı'nın önemi vurgulanmıştır:

"...Çok samimi bir hava içinde yapılan bu görüşmelerde iki memlekette olduğu gibi, bütün Balkan Antantı'nı alakadar eden bütün meseleler mevzu bahis edilmiş ve görüşmeler, Türk ve Yugoslav devlet adamlarının görüşlerinde mutabakatı göstermiştir. Bundan başka, aynı tesanüd ve karşılıklı anlayış zihniyetinin bütün Balkan Antantı devletlerine de ilham vermekte olduğu müşahede edilmiştir. Bu sayede bu enternasyonal teşekkül, mazide olduğu gibi, bütün Balkan devletlerinin meşru menfaatlerini ve umumi sulhun idamesini nazarı dikkate alarak semereli politik ve ekonomik faaliyetini inkişaf ettirmeğe devam eyleyecektir (Son Telgraf 13.5.1938).

13 Mayıs sabahı 09:00 civarında Bulgaristan'ın Dragoman sınır istasyonuna varan Celal Bayar'ı ve heyeti, Bulgaristan tarafından mihmandar olarak atanan Popov ile Dışişleri Bakanlığı bürokrati Şabov karşılamıştır. Tren, Dragoman istasyonunda kısa bir mola verdikten sonra hareket etmiş ve 12:00 civarında da Sofya'ya varmıştır. Celal Bayar, burada Başbakan ve Dışişleri Bakanı Köseivanov ve eşinin yanı sıra hükümet üyeleri, Sofya Belediye Başkanı, Balkan Antantı elçileri ve Türk-Bulgar Dostluk Cemiyeti Başkanı Prof. Steyanov tarafından karşılanmıştır (Cumhuriyet 14.5.1938).

Tren, istasyona girerken Türk ve Bulgar milli marşları çalınmış, karşılama töreninden sonra da birlikte Türkiye Elçiliğine geçilmiştir. Kısa bir süre burada dinlenen Celal Bayar saraya giderek ziyaretçi defterini imzalamış, Başbakan İvanov'u ziyaret etmiş ve 12:30 civarında da Kral Boris'in davetlisi olarak öğle yemeğine katılmak için Vramia Sarayı'na geçmiştir. Yemeği müteakip Kral Boris ile bir görüşme gerçekleştiren Bayar, Köseivanov ile bir şehir turu attıktan sonra tren istasyonuna gitmiştir. Özel tren 16:30'da Türkiye'ye doğru hareket etmiş ve 14 Mayıs sabahı 07.30'da Sirkeci Garı'na ulaşmıştır (Son Telgraf 14.5.1938).

Sofya görüşmelerinin mahiyetiyle ilgili resmi bir açıklama yapılmamış olmakla birlikte, dönemin basınına da yansıdığı üzere Bulgaristan ile Balkan Antantı oluşumu arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Buna göre Bulgaristan'ın, Balkan Antantı'na dâhil olmamakla birlikte, birtakım hassas konularda antant üyesi devletlerle birlikte hareket etme durumu söz konusudur (Son Telgraf 13.5.1938). Gerçekten de Almanya'nın Avusturya'yı ilhak ettiği ve Çekoslovakya'nın Südetler bölgesiyle ilgili çeşitli

görüşmelerin yapılmakta olduğu son gelişmeleri yakından takip eden Bulgaristan, komşuları ile ilişkilerini düzeltmek istediği için yeni bir politika arayışı içindeydi (Savcı 2007: 129).

Ulus, 15 Mayıs 1938

Kuşkusuz bu gelişmeler, Bulgaristan ile Balkan Antantı üyeleri arasında olumlu bir atmosfer oluşturmuş ve taraflar arasında Temmuz ayında imzalanacak olan Selanik Antlaşması'na giden süreci beslemiştir. Bulgaristan Başbakanı Köseivanov'un Anadolu Ajansı'na verdiği beyanata da bu minvalde ele almak mümkündür:

“Bugün komşu ve dost Türkiye'nin iki güzide devlet adamının ziyaretinden dolayı bahtiyarız. Kısa olmakla beraber bu ziyaret, memleketlerimiz arasında mevcut dostane münasebetlerin ve iki hükümetin bu münasebetleri daha ziyade samimi bir hale getirmek azimlerinin yeni bir bürhanıdır. Bulgar milletinin ve benim Türk milletine karşı hissettiğimiz hararetleli samimi sempati hislerine tercüman olmasını Anadolu Ajansı'ndan dilerim.”

Açıkçası Celal Bayar'ın Bulgar basınına verdiği demeç, mevcut durumu gözler önüne sermesi açısından daha önemlidir:

“Bulgar Kraliyet Hükümeti'nin nazik daveti üzerine, Belgrad'dan dönerken Sofya'da tevakkuf etmeyi kendimize büyük bir zevk bildik. Güzel hükümet merkezimize bu kısa ziyaret, Bulgar Başvekili Ekselans Köseivanov ile daha geniş bir surette tanışmağımı mümkün kıldı. Doktor Aras ile birlikte Ekselans İvanov ile memleketlerimizi alakadar eden meseleler hakkında görüş teatisinde bulunmak fırsatını bulduk. Bizi minnettar bırakarak iltifata gark eden Majeste Kralın yüksek teveccühlerine nailiyetle çok bahtiyar olduk. Kraliyet Hükümeti ve bütün halk, bize çok dostane, iyi kabul gösterdiler. Bize ibzal edilen dostluk nişanelerinden dolayı çok mütehasıssız. Bütün dostane tezahürlerin memleketlerimiz arasında mevcut iyi komşuluk münasebetlerinin birer bürhanı ve Bulgaristan'ın

Balkanlı komşularıyla işbirliği yapmak zihniyetinin teyidi olduğu intibayıyla Bulgaristan'ı terk ediyorum (Cumhuriyet 14.5.1938).”

Bulgar basını da Celal Bayar'ın Sofya ziyaretine ve bu ziyaret sırasında gerçekleştirilen üst düzey görüşmelere kayıtsız kalmamıştır. Slovo gazetesi, Avrupa'daki diplomatik ve askeri gelişmelerin yavaş yavaş Balkan coğrafyasına doğru kaymaya başladığını vurgularken Celal Bayar'ın Balkan turnesinin, Balkan coğrafyası için yeni bir diplomatik görüşmeler devresini açtığını öne çıkarmış ve Balkan Antantı'nı şu şekilde tarif etmiştir:

“Milletlerin hukukuna karşılıklı hürmet esasına dayanarak samimi surette tatbik edilen fikir, müzmersiz Balkan tesanüdü, boş bir lakırdı değildir. Kendisiyle dostluk paktını imzalamış bulunduğumuz Türkiye'ye karşı hissedilen dostluk hissiyatı maziyi temizlemiş olduğundan yeni bir politika yolunu çizmiş bulunuyoruz. Bu politika, karşılıklı dostluk ve hürmet politikasıdır (Cumhuriyet 14.5.1938).”

14 Mayıs sabahı İstanbul'a varan ve birtakım temaslarda bulunan Celal Bayar, aynı gün Ankara'ya geçmiş ve 17 Mayıs'ta toplanan CHP Meclis Grubu'nda Belgrad ve Sofya ziyaretlerinin mahiyetiyle ilgili önemli bir konuşma yapmıştır. Seyahatin başlıca hedefinin Yugoslavya Başbakanı Stoyadinovic'in kısa bir süre önceki Türkiye ziyaretini iade etmek olduğunu belirten Bayar, Belgrad'taki görüşmelerde Yugoslav yönetimiyle Balkan coğrafyasındaki duruma dair aynı fikirlere sahip olduğuna vurgu yapmıştır. Bulgaristan'ın başkenti Sofya'daki temalarına da değinen Bayar, burada yapılan görüşmelerde Türk-Bulgar dostluğunun önemi üzerinde durulduğunu ve Bulgaristan'ın Balkan Antantı ülkeleriyle yeni bir diplomatik süreç başlatma eğiliminde olduğunu ifade etmiştir (Ulus, 18.5.1938).

4- Selanik Antlaşması (31 Temmuz 1938)

II. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce Avrupa'da yoğunlaşan revizyonist faaliyetler, Balkan coğrafyasında ciddi bir tedirginliğe neden olmuş, hatta bu durum 1930'ların başı itibariyle İtalya'ya yakın bir dış politika izleyen ve Balkan Antantı'na katılmayı reddeden Bulgaristan'ı dâhi endişelendirmiştir. Yukarıda ifade edildiği üzere Bulgaristan, bu durumun bir sonucu olarak, Balkan ülkeleriyle olan ilişkilerini revize etme kararı almış ve yeni bir diplomatik sürecin içerisinde yer alabileceğini dile getirmiştir. Bu noktada Celal Bayar'ın Belgrad ve Sofya ziyaretlerinin yeni diplomatik sürece zemin oluşturma noktasında öne çıktığı ve Balkan Antantı üyesi devletlerle Bulgaristan arasında bir köprü vazifesi gördüğü ifade edilebilir. Zira söz konusu seyahat esnasında yapılan diplomatik temaların neticesinde verilen demeçler, Bulgaristan ile Balkan Antantı ülkeleri arasında imzalanan olan Selanik Antlaşması'na da zemin hazırlamıştır.

Balkan Antantı üyesi devletler adına Yunanistan Başbakanı İoannis Metaksas ile Bulgaristan Başbakanı Köseivanov arasında Selanik'te imzalanan anlaşmaya göre; taraflar karşılıklı ilişkilerde kuvvete başvurulmaması ve Neuilly Antlaşması'nın Bulgaristan'ın kara, deniz ve hava kuvvetlerini kısıtlayan hükümleri ile Lozan Barış Antlaşması'nın Trakya sınırlarını askerden ve silahtan arındıran hükümlerinin devre dışı bırakılması öngörülmüştür (Soyal Cilt: I 2000: 471).

Fransız kamuoyu antlaşmayı olumlu karşılarken, bunun doğu barışının temelini oluşturacağını ve doğulu devletlerin dünyaya bir kez daha siyaset dersi verdiğini vurgulamıştır. İngiliz kamuoyu ise savaşlardan sonra antlaşmaların değişmesine alışık olan dünyada bunun bir karışıklık yaratmayacağını, aksine komşuları ile dostluk kurma arzusunda olan Bulgaristan'ın asayişine katkıda bulunacağına dikkat çekmiştir (Ulus 2.8.1938).

Balkan Antantı üyesi devletlerinde de memnuniyet uyandıran antlaşma; Bulgaristan kamuoyunda da olumlu karşılanmış ve antlaşmanın, Türkiye, Yunanistan ile Romanya'nın iyi niyet ve dostane komşuluk ilişkilerinin sonucu olarak doğduğu üzerinde durulmuştur. Bu arada taraflar arasında antlaşmaya dair teati edilen telgraflarda Tefvik Rüştü Aras'ın "Beş Balkan Devleti" ifadesini kullanmış olması dikkate değerdir (Ulus 21.8.1938).Türkiye tarafından da bir hayli önemsenen Selanik Antlaşması, Başbakan Celal Bayar tarafından okunan Atatürk'ün 1 Kasım 1938 tarihli TBMM açış konuşmasında da yer almıştır:

"Balkan siyaseti, Balkanların münferit ve müşterek menfaatlerinin en belîğ bir ifadesi, Balkan milletlerinin her birinin ayrı ayrı kuvvetlenmesi de sulh yolundaki dinamik tarzı telakkinin fiili bir timsalidir. Burada memnuniyetle kaydetmek istediğim bir hadise Balkan milletlerini birbirine büsbütün yakınlılaştırmakta kuvvetli amil olmuştur. Ve yarın için de ümitler vadeden bir eserdir. Selanik'te Balkan Misakı Devletleri namına Konsey Reisi ve muhterem Yunan Başvekili Metaksas ile Sayın Bulgar Başvekili Mösyö Köseivanov arasında imza edilmiş olan antlaşmada sulh yolundaki mütemadi gayretlerimizin ve Balkan devletlerinin takibiyle geldikleri salim politikanın hayırlı bir tecellisidir (TBMMZC Devre: V Cilt: 27 01.11.1938: 7)."

Nihai olarak Selanik Antlaşması ile Bulgaristan ordusuna dair kısıtlamalar ortadan kalkmış, dolayısıyla da Lozan'a bağlı protokol ile Türkiye ve Yunanistan sınırlarındaki askersiz bölgenin herhangi bir özelliği kalmamıştır. Buna istinaden Türk Ordusu 20 Ağustos 1938'de Edirne'ye girmiş, Batı Trakya'da bulunan Yunan askeri birlikleri de sınırlara doğru yavaşmaya başlamıştır (Cumhuriyet 21.8.1938).

Sonuç

Avrupa, Ortadoğu ve Asya'nın güvenliğinde birçok açıdan önem arz eden Balkan yarımadası, Türkiye için de dikkatle izlenen bir coğrafya olagelmıştır. Zira 1930'ların başları itibariyle Avrupa'da belirmeye başlayan keskin kamplaşmaya bağlı olarak Balkanlar, Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yer tutmuştur. Bu süreçte Balkan Antantı'nın oluşturulmasında Yunanistan ile başrolde yer alan Türkiye, antantın imzalanmasından sonra da, bu oluşumu ayakta tutma yönünde ciddi çabalar sarf etmiştir. Çünkü Atatürk, Balkan coğrafyasında barışın korunmasını Türkiye açısından önemsemekte, Balkan Antantı'nı da Türkiye'nin batı sınırının garantisi olarak değerlendirmekteydi.

Balkan Antantı üyesi devletler arasındaki bağların zayıflamasını önlemeye çalışan Türkiye, 1936 sonrasında yoğun bir yeni diplomatik süreç başlatmıştır. Başbakan İsmet İnönü'nün 1937 yılındaki Balkan turnesinden yaklaşık bir yıl sonra,

yeni Başbakan Celal Bayar'ın da bir Balkan turnesine çıkması, hem Türkiye'nin Balkan coğrafyasındaki barışı koruma politikasındaki samimiyetini hem de güvenlik endişelerini gözler önüne sermektedir.

Söz konusu turnenin ilk ayağında -Atina ziyaretinde- Türkiye ile Yunanistan arasında Türk-Elen Munzam Paktı'nın imzalanması, Türkiye'nin bir taraftan Balkan Antantı'nı ayakta tutmaya, diğer taraftan da ikili ilişkilerini geliştirmeye çalıştığını göstermektedir. Balkan turnesinin ikinci ayağını oluşturan Belgrad ve Sofya ziyaretleri ise bir yönüyle Balkan Antantı zemininden uzaklaşma eğiliminde olan Yugoslavya'nın antant ülkeleri ile bağlarını güçlendirmeyi, diğer yönüyle de antant üyesi devletler için tehlike arz eden Bulgaristan'ı tehlike olmaktan çıkarmayı hedeflemiştir.

Bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na giden süreçte milli çıkarlarına uygun akılcı bir politika sürdürdüğü ifade edilebilir. Türkiye bu noktada başarılı bir diplomasi yürütebilmiş midir? Avrupa'daki olumsuz gelişmelerin Balkan devletlerini birbirine yakınlaştırdığı gerçeği göz önünde bulundurulmak suretiyle, Bayar'ın turnesinden bir süre sonra Balkan Antantı üyesi devletler ile Bulgaristan arasında Selanik Antlaşması'nın imzalanmış olması, Türkiye'nin taraflar arasında bir köprü vazifesi gördüğünü, dolayısıyla da yürüttüğü diplomaside başarılı olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

Akşin, Aptülaha, 1991, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri Ve Diplomasisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aras, Tevfik Rüştü, 2003, *Atatürk'ün Dış Politikası*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Armaoğlu, Fahir, 2007, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995*, C. I-II, İstanbul: Alkım Yayınları.

Bilgin, Mustafa Sıtkı, 2004, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Diplomasisi 1923-1930", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XX, S. 60, s. 799-820.

Demiröz, Damla, 2007, *Savaşın Barışa Giden Yolu/Atatürk-Venizelos Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Erdal, İbrahim, 2011, "Batı Avrupa İngiltere-Fransa İle Yugoslavya, Makedonya Ve Macaristan Kamuoyunda Balkan Antantı", *History Studies*, C. II, S. 3, s. 151-1963.

Erdal, İbrahim, 2011, "Yunanistan Kamuoyunda Balkan Antantı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXX, S. 50: s. 105-118.

Erdal, İbrahim, 2018, *Mübadele Uluslaşma Sürecinde Türkiye Ve Yunanistan*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Ertan, Temuçin Faik, 2015, "Türk Yunan İlişkilerinin Uzlaşma Döneminde Bir Ütopya: Konfederasyon Düşüncesi", *Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi Bildirileri Kitabı*, C. II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 1229-1242.

- Ertan, Temuçin. Faik Ve Çağla Derya Tağmat, 2011, "Başbakan İsmet Paşa'nın Atina Günleri 1-7 Ekim 1931". *I. Uluslararası Laü Tarih Kongresi Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tarihi Bildiri Kitabı*, Düz. Mehmet Demiryürek Vd., İzmir: Uşşak Tif, s. 265-276.
- Eyicil, Ahmet, 2004, "Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XX, S.38, s. 335-367.
- Gönlübol, Mehmet Ve Cem Sar, 1997, *Atatürk Ve Türk Dış Politikası 1919-1938*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gönlübol, Mehmet Ve Ömer Kürkçüoğlu 1996, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürel, Şükrü Sina, 2018. *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri 1881-1993*, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Hatipoğlu, Murat, 1997, *Yakın Tarihte Türkiye Ve Yunanistan 1923-1954*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kaştan, Yüksel, 2008, "Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXIV, S. 72, s. 669-696.
- Köni, Hasan, 1988, "II. Dünya Savaşı Öncesinde Türk Dış Politikası", *Atatürk Yolu Dergisi* C. I, S. I, s. 43-63.
- Öksüz, Hikmet, 2002, "Atatürk Döneminde Balkan Politikası 1923-1938", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, s. 1134-1170.
- Sander, Oral, 2015, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları
- Sander, Oral, 2018, *Balkan Gelişmeleri Ve Türkiye 1945-1965*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Savcı, Mehmet, 2007, *Balkan Konferansları Bağlamında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Soysal, İsmail, 2000, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları 1920-1945*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uçarol Rifat, 1995, *Siyasi Tarih 1789-1994*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Unat, Kadri, 2021, "Başbakan Celal Bayar'ın Atina Ziyareti Ve Türk-Elen Munzam Paketi'nin İmzalanması 27-30 Nisan 1938", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 27, s. 489-505.
- Ülman, Haluk, 1968, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1968 I", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XXIII, S. 3: S. 241-273.
- Ünal, Sevim, 1989, "Atatürk'ün Balkanlardaki Barışçıl Politikası", 9. Türk Tarih Kongresi, C. 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yellice, Gürhan, 2018, "İtalyan-Bulgar Revizyonist Politikaları Karşısında Türkiye'nin Balkan Antantı'nı "Ayakta Tutma" Çabası ve Türk-Yunan İttifak Arayışı", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 1, s. 537-578.

Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

Resmi Yayınlar

TBMM Tutanakları

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Son Telgraf

Ulus